

Evangelium enligt synoptikerna.

Evangelium är det glada budskapet om Jesus Kristus och om Guds rike. I NT har vi **ett evangelium** men i fyra versioner: enligt Matteus, enligt Markus, enligt Lukas och enligt Johannes. De tre första liknar varandra i upplägg och disposition och är ibland ordagrant lika. De kallas synoptiker (ung. samseende). Det finns ingenting som tyder på att något om Jesus fanns nedskrivet vid hans död. Det skulle dröja nära 40 år innan den första skriften om Jesus blev till. Vi som lever i dokumenterandets tidevarv undrar hur evangelisterna kunde minnas och återberätta så mycket efter så lång tid – inte bara händelser och platser utan långa Jesuscitat.

När Jesus lämnade jorden, återstod bara vad apostlarna, släkten och folk i allmänhet kom ihåg av vad han sagt och gjort. Hur ska vi tänka oss vägen för dessas minnen till den skrivna texten? På den tiden var man mera van att berätta och minnas vad man varit med. När viktiga berättelser bevaras på det sättet t.o.m. över generationer, talar vi om **muntlig tradition**. Så fördes t.ex. släktens historia vidare i mellanöstern. Inom judendomen hade man vid sidan av den skrivna Lagen de äldstes stadgar – den muntliga lagen. Den förvaltades av skriftlärd, vars kunskaper anlätades i religiösa och rättsliga sammanhang. Kunskapen fördes vidare genom **inläarning och kunskapskontroll**. Vi kan jämföra med lagmännen och landskapslagarna i Sverige för länge sedan. Samma pedagogik gällde i lärjungekretsen kring en profet. Så bevarades GT:s profeters budskap för att långt senare nedtecknas. Man kan på goda grunder anta att också Jesus preparerade sina lärjungar med sin undervisning och kontrollerade att de kunde budskapet. Hans liknelser och visdomsord upprepades säkert vid flera tillfällen på plats efter plats. Berättelsernas **Sitz im Leben** (ung. fäste i verkligheten) utgjorde stöd för minnet. Jesusorden var lättare att minnas, då man kunde knyta dem till en viss händelse på en bestämd plats. Jesu lidande från intåget i Jerusalem till uppståndelsen tycks vara den del av evangelium, som redan i den muntliga traditionen fått en fast form.

När Jesus var borta var det lärjungarnas ansvar att förvalta den muntliga traditionen om honom – vara traditionsbärare. I NT ser vi hur traditionen förs vidare på tre sätt. I Apg:s **missionspredikningar** presenteras Jesu ord och gärning i korta punkter (stolpar för en längre berättelse). I **församlingsundervisningen** som vi ser den i breven och Apg hänvisas till vad Jesus gjort och sagt. Paulus, som inte var med på Jesu tid **invigdes som traditionsbärare** under sin treåriga vistelse i Arabien följt av två veckors vistelse i Jerusalem ”i samtal med Petrus”. Han var knappast ensam om en sådan inskolning. Tänk på att Paulus inte under sin livstid fick se evangeliet i skriven form.

Men varför dröjde det så lång tid innan man började skriva ned traditionen? För apostlarna var missionsuppdraget viktigast och det brådskade. Man väntade att Kristus skulle komma tillbaka. Kristendomen uppfattades ännu bara som en väckelserörelse inom judendomen. Man hade tillgång till GT:s skrifter, och ännu levde många traditionsbärare. Varför slösa tid på författande? Men tiden gick. Kristendomen spreds explosionsartat och sågs mer och mer som en självständig religion, samtidigt som skaran av ögonvittnen glesnade.

I evangelierna anges inte vem som är författare. Vi får lita till s.k. skriftvittnen och traditionen. Den första som tog sig an uppgiften att skriva ner evangelium var **Markus**. Hans fullständiga namn var Johannes Markus. Hans mor, Maria, ägde i Jerusalem en fastighet, som utgjorde böneställe och samlingsplats för församlingsledningen. Sannolikt var det också där Jesus instiftade nattvarden och lärjungarna tog emot Anden. Markus var troligen den yngling, som flydde naken från Getsemane då Jesus fängslades. Via sin morbror Barnabas kom han i kontakt med Paulus och blev medarbetare till både honom och Petrus. Biskop Papias (o. 140 år e.Kr.) skriver och berättar vad han hört av Johannes den Gamle: "Markus, som var Petrus tolk, upptecknade noggrant allt vad han kom ihåg, visserligen inte i ordning, av vad som sagts av Herren. Ty han hade varken hört honom eller varit bland hans följeslagare utan först senare hört Petrus till. Denne utarbetade sina läroföredrag med hänsyn till de aktuella behoven, dock utan att meddela Herrens ord i ordningsföljd. Därför begick inte Markus något fel genom att sålunda nedskryva en del efter minnet. Ty en sak lade han sig vinn om, nämligen att icke utelämna något av vad han hört eller återgiva något på ett oriktigt sätt." När vi läser evangeliet i följd utan hänsyn till senare infogade rubriker, kan vi utan vidare märka var ett stycke – en perikop – går över i nästa. Perikoperna kan man redigera om utan att förlora förståelsen av sammanhanget. Perikoperna har ingen tidsmässig och sällan geografisk precisering. Övergångarna markeras med "på ett berg", "längs sjön", "till synagogan", "sedan", "nästa morgon", "en sabbat", "några dagar senare". Vi anar det muntliga evangeliet, som har ett fixerat innehåll men ingen given ordning eller precisering i tid och rum. Markus skapade ordning – sammanhang – av de lösa perikoperna. Det blev ingen biografi över Jesu liv men ett pedagogiskt budskap. Han skildrade Jesu verksamhet som en vandring. Den började vid Jordan, genomkorsade Galiléen och slutade vid påsktid i Jerusalem. Hur lång tid det tog anges inte. Markus var **redaktör snarare än författare**. Hans prestation var att skapa en logisk ordning bland ett stort antal muntligt fixerade berättelser.

Markus **skrev för hedningar**: förklarade judiska seder och bruk. Jämfört med Matteus utelämnade han vad som inte angick hedningar, kallade konsekvent Jesus för Människosonen. Vid korset konstaterade en hedning – en romersk officer – att Jesus var Guds son. Han framhåller att lärjungarna först när Jesus var borta förstod varför Jesus måste lida och dö för att fullborda sin frälsargärning. Mark. 16:9-20 finns inte i de äldsta handskrifterna. En tradition berättar att presbytern Antonio i Cesarea gjorde detta tillägg i början av 100-talet. Kortfattat sammanfattas där innehållet i uppståndelseberättelser från de andra evangelierna.

Vem som helst kan se att Matteus och Lukas, som tio år senare sammanställde sina evangelier, måste ha haft tillgång till Markus. Förutom att de nyttjar hans disposition – Jesu verksamhet som en vandring – använder de hans berättelser ofta ordagrant. Insprängt i makustexten har de tillfogat framför allt liknelser och längre tal av Jesus. De tre evangelierna kallas **synoptiker** (samseende). Viktigaste orsaken till överensstämmelsen är alltså att Matteus och Lukas använder Markus både som föredöme och stomme. Det material, som en evangelist är ensam om kallas **särstoff**. Markus har minst särstoff. Hela hans berättelse utom 35 verser finns hos Matteus. Lukas verkar inte ha haft tillgång till hela Markus. Kapitlen 6-8

saknas helt. Detsamma gäller Johannes evangelium. Hos Lukas är halva evangeliet särstoff – material som han är ensam om. Det finns partier i Matteus och Lukas som överensstämmer fast de inte är hämtade ur Markus. Det finns många teorier om hur dessa ska förklaras. Har de haft tillgång till samma källa – skriftlig eller muntlig – eller har de bara råkat välja samma material ur den rikhaltiga muntliga traditionen? Jag bifogar en skiss "Evangelium blir fyra evangelier" som åskådliggör sambandet mellan synoptikerna och deras förhållande till det ännu levande muntliga evangeliet. Att det, då de skrivna evangelierna blev tillgängliga, fortfarande fanns levande traditionsbärare och andra ögonvittnen från Jesus tid styrker tillförlitligheten i evangeliernas skildring. Man märker inga tendenser till protester eller korrigeringar från omgivningen. Matteus och Lukas har var sin berättelse om händelser vid Jesu födelse fast hämtade ur helt olika traditioner. Man kan grovt säga att Matteus använder Josefs berättelse, och Lukas berättar Marias. De är oense i en viktig detalj. Matteus menar att familjen bodde i Betlehem, men flyttade till Nasaret efter landsflykt till Egypten. Lukas säger att Nasaret var deras hemstad från början och att de bara råkade vara i Betlehem då Jesus föddes. Födelseberättelserna ger ingen konkret redogörelse för det som sker. Lika lite som Gud kan ses och beskrivas, kan Frälsarens människoblivande konkretiseras. Undret bara antyds. Genom de närmast berördas reaktion får vi veta vad som hänt. Man blev bestört, rädd, grubblande, glad, förvissad eller förundrad.

Här något om evangelisterna Matteus och Lukas:

Traditionen anger att Matteus är den **apostel** som i andra evangelier kallas Levi och som varit tullman. Evangeliet riktar sig **till judekristna**. Återkommande citerar han GT:s profeter för att visa att Jesu liv var förutbestämt och beskrivet av profeterna. Släkttavlan visar att Jesus är en ättling till Abraham och David och den **utlovade Messias**. Guds rike kallas nästan konsekvent Himmelriket för att inte skapa förväntningar om en politisk Messias. Matteus samlar Jesusord, som i andra evangelier är spridda, till sex predikningar, varav Bergspredikan i kapitel 5-7 är mest känd. Likt Mose på Sinai samlar Jesus det nya gudsfolket och ger det en ny lag.

Lukas, som även skrivit Apg. var en **grekisk läkare från Antiokia** i Syrien. Han är den enda författaren i NT, som inte är jude. Han var tidvis med på Paulus resor bl.a. på resan till Rom. Han behärskar grekiskan väl, är en lysande författare och bedyrar att han gjort grundliga efterforskningar om det som hänt. I släkttavlan leder han Jesu härkomst tillbaka till den förste Adam. Som i paulinsk teologi beskrivs Jesus som "den siste Adam". Han är början på en upprättad mänsklighet. "Liksom en enda människas olydnad gjorde alla till syndare, så skall en endas lydnad göra alla rättfärdiga" (Rom.5:19). Kort kan man beskriva

Lukasevangeliets särart i följande punkter:

- **Universalism:** Han sätter in berättelsen om Jesus i ett världshistoriskt sammanhang.
- **De förlorade** möter barmhärtighet. Han är ensam om liknelserna i kapitel 15.
- **Fattigdomsidealet.** Rikedom innebär faror. I Apg prisar han egendomsgemenskapen i Jerusalemförsamlingen.
- **Kvinnorna** har stor plats. "Det står ett sus av kjoltyg kring Jesus", skaldar Kaj Munk.
- **Bönen:** Inför varje viktigt steg bad Jesus. Han återger tre liknelser om bön.